

Azonosság – másság, avagy mindenki másképpen egyforma

Sztereotípiák, előítéletek, diszkrimináció

Gyakorlatok, játékok osztályfőnöki órákhoz

A gyakorlatok célja: felhívni a tanulók figyelmét a másokkal kapcsolatos azonosságaikra és különbözőségeikre, nyitottá tenni őket a többi ember iránt, tisztázni a sztereotípiát, az előítélet és a diszkrimináció fogalmát, tudatosítani a bennük élő előítéleteket, felkelteni bennük a tolerancia igényét, megalapozni a mások iránti elfogadó attitűdöt, gyakoroltatni a szempontváltást, megalapozni, fejleszteni az empátiát.

Témák

Valamennyien különbözőek vagyunk

- 1. gyakorlat: Elvegyülni és kiválni**
2. gyakorlat: Nem vagyunk egyformák!

Sztereotípiák

- 1. gyakorlat: Hogyan működnek a sztereotípiák?**
2. gyakorlat: Kockázatos általánosítások

Előítéletek működése az osztályban és a társadalomban

- 1. gyakorlat: Amikor velem történik...**
2. gyakorlat: Bábel tornya

Kiközösítés, diszkrimináció és ennek következményei

- 1. gyakorlat: Kiközösítés az osztályban**
2. gyakorlat: Egy példa az állatvilágból

Megjegyzések

Ez a gyűjtemény kitér a tanulók önmagukról szerzett ismereteit, segít tudatosítani azt a képet, amely bennük él a többi emberrel, embercsoporttal, országgal kapcsolatban. Nagyon fontos, hogy a pedagógus rádöbentse tanítványait: ők is lehetnek bizonyos helyzetben előítéletek tárgyai, áldozatai, s ráébredje őket arra, hogy a sok „másság” következtében lesz színesebb, gazdagabb a világ.

„Másság, különbözőség, együttesség – kizárják vagy feltételezik egymást? Attól függ. Hogy mitől, az Közép-Kelet-Európában egyetlen felnőtt állampolgár előtt sem lehet titok.

Történelmi múltunkból, jelenkori élményeinkből ismerhetjük, hogy egyrészt attól függ, hogy hogyan – milyen ideológia, társadalompolitika, nevelés, műveltség birtokában – gondolkodtunk ezekről a jelenségekről, másrészt attól, hogy milyen eszközökkel kívánjuk a viszonylagos egyensúlyt elérni e fogalmak által jelzett valóságos jelenségek között. A demokratikus nevelés nézőpontjából ezek a fogalmak és az általuk jelzett tartalmak semmi esetre sem zárják ki egymást, sőt feltételezik: elvileg ugyanis nem eleve ellentétes, egymást kizáró jelenségekről van szó. Legalábbis akkor nem, ha a demokratikus nevelés valódi orientációs pontjait keressük. Éppen ekkor jövünk rá arra, hogy a »másság és a különbözőség« valamint az »együttesség« az emberi természet mélyéből fakadó, egymást feltételező sajátosságok s kiteljesedni igazán csak egymással harmóniában tudnak. Ebben a gondolatmenetben viszont a »másság« már nem annyira idegen, hanem főként az átlagtól eltérő egyéni arculat, egyéniség, a személyiség jelölőjeként szerepel, amely csak járulékosan hordozhatja az »idegen« jelentését is: primer jelentése azonban az, amely a modern individualizmusban fogalmazódott meg, és ez a személyiség önállóságának és sokszínűségének eszméje, és ennek az eszmének a védelme.”²

Egyéniséggé válni, valaki lenni, olyan ember, aki „megvalósítja önmagát”, ez a serdülőkorban jellemző életprogram. Az „önmegvalósítás” minden esetben társas közegben történik, s a szükséges feltételek megteremtéséhez elengedhetetlen a többi emberhez való viszonyulás meghatározása, annak tudatosítása, hogy mi mindenben vagyunk azonosak a többi emberrel, illetve hogy mi mindenben különbözünk. Mi az ami csak ránk, szűkebb csoportunkra jellemző, és mi köt össze bennünket a többiekkel. Az „azt keresni, ami összeköt, és nem azt ami elválaszt” rogersi alapelve a többiekkel való békés együttműködés esélyét segíthet megteremteni. Ahhoz azonban, hogy ezeket az összekötő kapcsolatokat megtaláljuk és készek legyünk vállalni is, tisztában kell lennünk saját értékeinkkel, a bennünk rejlő lehetőségekkel és gáttakkal.

A reális és pozitívumokra beállított énkép tehet ugyanis képessé arra, hogy nyitni tudjunk mások felé, és örömet találjunk a közös erényekben, kritikusan, ugyanakkor megértően fogadjuk el azokat a kiküszöbölhető, enyhíthető vagy megváltoztathatatlan negatívumokat, amelyek hozzánk hasonlóan másokban is fellelhetők.

A megfelelő és stabil énkép tehet bennünket alkalmassá arra is, hogy felfedezzük azokat a vonásokat, amelyekben mások vagyunk, mint a többiek, illetve amelyekben ők mások, mint mi. Sajátmagunk elfogadása, másságaink vállalása alapozza meg azokat készségeket és képességeket, amelyek segítségével természetesként fogadjuk el a többiek tőlünk, a megszokottól való különbözőségét. A serdülő egyszerre fél attól, hogy belesimulva a

környezetébe elvesztheti egyedi vonásait és attól, hogy túlságosan is különbözik társaitól. Éppen az „elvegyülni és kiválni” igénye közötti feszültség adja ennek az életkornak a sajátos dinamikáját. S ez az a dinamika, amely lehetőséget nyújthat arra, hogy a moralizálásra általában hajlamos kamasz elgondolkodjon a másokhoz, a mássághoz való saját viszonyán, észre vegye az aktuális fonátságokat, felülvizsgálja kapcsolódó értékrendjét, magatartását.

I. Valamennyien különbözőek vagyunk

Ebben a fejezetben konkrét tapasztalatokat gyűjthetünk azzal kapcsolatban, hogy egyénként miben vagyunk hasonlóak a többiekhez, illetve milyen csak ránk jellemző vonásokkal rendelkezünk. Rádöbenthetjük tanulóinkat arra, hogy szinte minden emberrel találhatnak közös pontokat, sőt a körülöttünk lévő szűkebb és tágabb környezethez is van közük. Saját azonosságukra és különbözőségükre ráismerve megalapozható a többi ember iránti nyitottság, a másság elfogadása.

1. gyakorlat: Elvegyülni és kiválni

Cél: az emberek közötti különbségek és azonosságok tudatosítása, saját „másságunk” vállalása.

Eszközök: papír és íróeszköz minden résztvevőnek

A gyakorlat menete:

a) változat

A csoport párokba rendeződik. A párok szemben ülnek egymással. Minden párnak 3-5 perc ideje van arra, hogy összegyűjtsék miben azonosak, miben eltérőek egymástól (pl. mindketten fiúk, szőkék, szeretik a focit, én magas vagyok te alacsony, én verekedős vagyok, te nem stb.). A megadott idő elteltével párt cserélnek; az új párral folytatódik a gyakorlat. Az értékelésnél a táblára kerülhetnek a jellegzetes dolgok.

b) változat

A gyakorlat elvégezhető 3-5 fős csoportokban is. A csoport tagjai ez esetben megkeresik azokat a külső-belső tulajdonságokat, illetve körülményeket amelyek valamennyiükre jellemzők, illetve valamennyiükkel megestek már. Ezt követően minden egyes csoporttag keres olyan

jellemzőt, ami a csoport tagjai közül csakis rá érvényes. (Például valamennyien szeretik a sci-fit, de csak egyikük olvas szívesen verseket.) Mivel ez a feladat kicsit több időt igényel, célszerű elvégzésére 7-8 percet adni. Ezt követően az egész csoport előtt ismertetik a közös és egyedi jellemzőket, és megpróbálnak olyan társakat találni, akikkel az egyedi vonások megegyeznek. Így új csoportok alakulhatnak például a versolvasókból, a focirajongókból, a kertészkedőkből vagy a szenvedélyes fényképezészekből.

Megvitatható kérdések

- Milyen előnyök származnak abból, ha valaki semmivel sem tűnik ki a többiek közül, hanem teljesen beleolvad az adott csoportba? Milyen hátrányai vannak ugyanennek?
- Mi a jó és mi a rossz abban, ha valaki erősen különbözik a többiektől?
- Ki milyen csoporthoz tartozik? Örül ennek a csoporthoz tartozásnak? Miért?
- Milyen jelentősége van az egyes gyerekek számára az osztályközösségnek? Vannak olyan kortárs csoportok, amelyek fontosabbak az egyes gyerekek számára, mint az adott osztály? Miért?

Tanácsok a pedagógusnak:

A megbeszélésnél térjünk ki arra, hogy milyen különbségek adóttak a születéstől fogva, melyek változhatnak, illetve hogy melyik szempont fontos, s melyik kevésbé az. Figyelni kell arra is, hogy ne csak a külső, testi adottságokról essék szó, hanem belső tulajdonságokról is.

2. gyakorlat: Nem vagyunk egyformák!

Cél: az emberek közötti különbségek tudatosítása, a különbözőségből fakadó sajátos előnyök beláttatása, a másság elfogadásának megalapozása.

Eszközök: helyzetleírások valamennyi tanuló számára (a zárójelben található kiegészítés csak az első esetben példaként szerepel a tanulók rendelkezésére bocsátott feladatlapon).

Javasolt helyzetek:

- legidősebb testvér (a szülők komolyan veszik, megbíznak benne, több helyre elengedik, mint kisebb testvéreit, kisebb testvérei ragaszkodnak hozzá stb; többet várnak el tőle,

kevesebbet játszhat, mint általában kortársai, több feladatot bízhatnak rá, vigyázni kell kisebb testvéreire stb.)

- nagyon idős ember (előny: élettapasztalat, ingyen utazik, átadják neki a helyet a járművön, nem kell munkába járnia; hátrány: nehezen mozog, beteges, feledékeny stb.)
- Erdélyből áttelepült diák (előny: jól ismeri Erdélyt, két országban is otthon lehet, jól tud románul is; hátrány: idegennek érzi magát itt, honvágya van, egyesek lenézik stb.)
- arab egyetemista (előny: több nyelven beszél, beutazta a fél világot, felvették az egyetemre, hátrány: a bőre színe miatt sokan lenézik, fenyegetik, hazájában nincs béke stb.)
- sokgyerekes család legifjabb tagja (előny: sok testvére van, ezért sohasem, unatkozik, mindig van, aki segítsen neki, sokan szeretik, hátrány: kevesebb pénz jut rá, nincsenek új dolgai, mindent örököl stb.)

A gyakorlat menete:

A gyakorlatvezető pedagógus elmondja, hogy az emberek közötti különbségek fontosak vagy lényegtelenek attól függően, hogy ki miként látja, ítéli meg ezeket. Ezt követően élethelyzeteket mond, s a csoport tagjainak ezeknek az előnyeit és hátrányait kell összegyűjteniük. Először a kívülálló szemszögéből mondják el a véleményüket, majd az adott helyzet érintettjeként (pl. a legidősebb testvér, a tizenéves, a magyar, a vidéki szemszögéből).

Megvitatható kérdések:

- Jó lenne, ha mindenki egyforma lenne? Miért igen és miért nem?
- Milyen haszon származik abból, hogy az osztályba járó tanulók különböznek egymástól?

Tanácsok a pedagógusnak:

A gyakorlat során természetesen más helyzetek is felvethetők, szerencsés esetben a tanulók javasolhatnak ilyeneket akár osztálybéli tapasztalataiknak megfelelően. Nagyon lényeges, hogy a gyerekek belássák: minden embernek joga van a teljes értékű életre, a boldogságra, és ebben segíteni kell azokat, akik valamiért hátrányos helyzetben vannak.

Célszerű a gyakorlatot folytatni a gyerekek saját helyzetére vonatkoztatva. Milyen előnyök és hátrányok származnak abból, hogy éppen hetedikesek, hogy éppen ebbe az iskolába járnak, hogy éppen abban a városban, faluban laknak stb. Esetleg összegyűjthetők a kamaszkorból eredő előnyök és hátrányok is.

II. Sztereotípiák

A sztereotípiák az a feltételezés, amely szerint egy-egy csoport valamennyi tagja ugyanolyan. A sztereotípiák haszna, hogy segíthet eligazodni a világban, de megmerevedve, előítéletté válva rengeteg probléma, konfliktus gyökere lehet.

1. gyakorlat: Hogyan működnek a sztereotípiák?

Cél: élményszerűen bemutatni a sztereotípiák működését,

Eszközök: a létszámnak megfelelő cédula különböző embercsoportok elnevezésével, ragasztószalag. Legalább két tanuló kapjon azonos szövegű cédulát! A cédulákon – többek között – az alábbi csoportok szerepelhetnek: dúsgazdag, hajléktalan, focirajongó, rock sztár, amerikai, kínai, kiváló tanuló, évisméltó, néger, öreg, politikus, vállalkozó.

A gyakorlat menete:

Az embercsoportokat sztereotipizáló szavakat tartalmazó cédulákat felerősítjük ragasztóval a tanulók homlokára olyan módon, hogy senki se tudja, mi olvasható az ő homlokán. Ezt követően a gyerekek körbe-körbe sétálnak, és kapcsolatba lépnek egymással egymás sztereotípiáinak megfelelően. A gyakorlat kb. 10 percig tartson. Ha valaki a vele kapcsolatos viselkedésből kitalálta, hogy mi van az ő homlokára írva, leülhet. Miután mindenki kitalálta saját nevét, megkeresi azokat a társait, akikkel azonos cédulákat viselt, és megbeszéli a tapasztalataikat. A tapasztalatok összegzése az egész osztály körében történik, majd a tanulók olyan élményeket idéznek fel, amikor őket kezelték bizonyos sztereotípiák mentén.

Megvitatható kérdések:

- Milyen érzéseket váltott ki az egyénekből társaik viselkedése?
- Milyen érzés volt az osztálytársakkal az adott sztereotípiák alapján viselkedni?
- Volt-e olyan tanuló, akinek a viselkedését nem befolyásolta a társa homlokán található cédula tartalma?
- Milyen hatása van a sztereotipizálásnak az egyénre? A közösségre? Arra az emberre, aki a sztereotípiát vallja? És arra, aki felé irányul?

Tanácsok a pedagógusnak:

Ebben az esetben – hasonlóan a korábbi gyakorlathoz – nagyon kell ügyelni az esetleges személyes érzékenységekre. Feltétlenül kerüljük el azokat a sztereotípiákat, amelyek

közvetlenül érinthetnek egyes gyerekeket. A kapcsolódó vita során ne erőltessünk bizonyos kényes kérdéseket, bizzuk a tanulókra, hogy milyen mélységig akarnak elmenni egyes témákban. Közben természetesen vigyázzunk, hogy egyetlen gyerek se kerüljön kiszolgáltatott, kínos helyzetbe.

2. gyakorlat: Kockázatos általánosítások

Cél: tudatosítani a tanulóknban az elhamarkodott ítéletalkotások megalapozatlanságát.

Eszközök: a poszterkészítéshez szükséges papír, vastag filctoll, ragasztó

A gyakorlat menete:

Három poszterre a következő mondatindítások kerülnek:

A lányok általában...

A fiúk általában...

Öreg emberek általában...

A csoport tagjai sorban befejezik a mondatokat. Mindent felírnak, ami eszükbe jut. A véleményeket itt nem szabad minősíteni. Ezt követően megvitatják, hogy mely kijelentések nem felelnek meg a valóságnak. Közben meg lehet beszélni azt is, hogy vajon miért alakultak ki ilyen sommás vélemények (pl. a lányokról, hogy kényesek, a fiúkról, hogy durvák, az öreg emberekről, hogy nem jól látnak stb.)

Megvitatható kérdések:

- Milyen érzés volt a lányoknak, illetve a fiúknak a másik nembeliek általánosításait hallani magukról?
- Mi a valóságos alapja a véleményeknek?
- Hogyan lehet megcáfolni azokat a véleményeket, amelyek nem illenek az egyes emberekre (egyek fiúkra, lányokra, öregekre)?
- Vannak-e olyan vonások, amelyek valóban érvényesek valamennyi lányra, illetve valamennyi fiúra?
- Milyen egyedi különbségek vannak? Ki miben más, mint az adott csoportról megfogalmazott sommás vélemény?
- Mi az, ami általában jellemző az idős emberekre?
- Ismertek-e olyan idős embereket, akikre nem jellemzők az általánosított vélemény?
- Milyen sztereotípiák élnek az idősebb generációban a „mai fiatalokról”?
- Rátok jellemző az, amit a fiatalságról általában mondanak, gondolnak?

Tanácsok a pedagógusnak:

Ez a gyakorlat alkalmas lehet arra is, hogy enyhítse az ebben az életkorban a fiúk és lányok között általában fennálló ellentétet, hiszen a sztereotípiákról folytatott vita nagy mértékben befolyásolhatja az egymással folytatott kommunikáció minőségét, és segíthet tisztázni félreértéseket, oldani lappangó feszültségeket.

Az öregekkel kapcsolatos sztereotípiákhoz kapcsolódva napirendre kerülhetnek a jellegzetes generációs problémák mindegyik érintett fél szemszögéből. Célszerű ezt a problémakört aktuális eseményekhez (újsághír, tv-adás, saját élmény stb.) kötni.

III. Előítéletek

Az előítélet nem megalapozott, tapasztalatra épülő attitűd, amelynek következtében az előítéletet hordozó személy valamely csoport egészével szemben táplál ellen- vagy rokonszenvet, s ezt a viszonyulást a csoport valamennyi tagjára nézve érvényesnek tekinti. Az egyéneket kizárólag mint az adott csoport tagját ítéli meg, sztereotípiákon alapuló pozitív vagy negatív vonásokat tulajdonít neki.

1. gyakorlat: Amikor velem történik...

Cél: az előítéletes viselkedésnek és hatásának élményszerű megtapasztalása

Eszközök: kártyák a következő szerepinstrukciók leírásával, esetleg videó-kamera és lejátszó.

Az új gyerek

Faluról kerültél a városba, egy új iskolába. Senki nem ismered, idegenül érzed magad. Nagy izgalommal készülsz az osztálytársaiddal való első találkozóra. Elhatározod, hogy szépen hangosan bemutatkozol, mosolyogsz, nagyon barátságos leszel, tehát megpróbálsz a lehető legjobb benyomást kelteni.

1. osztálytárs – Hangos megjegyzést teszel az új gyerek megjelenésére, öltözködésére (nem divatos, falusias stb.).

2. osztálytárs – Tüntetően elfordulsz az új gyerektől.

3. osztálytárs – Gúnyosan megjegyzed, hogy úgy látszik, ebbe az iskolába már minden jöttment bekerülhet.

4. osztálytárs – Kijelented, hogy melléd semmiképpen sem ülhet.

5. osztálytárs – Odalépsz hozzá, és azt mondod neki, hogy jobb, ha meghúzza magát, ha nem akar magának bajt.

A gyakorlat menete:

Az új tanuló szerepére vállalkozó gyerek kimegy a teremből, és felkészül a bemutatkozásra. Nem tudja előre, hogyan fogják fogadni. Az osztály egésze azt az instrukciót kapja, hogy fogadja ellenségesen az új gyereket, akiről csak annyit tud, hogy egy kis falusi iskolából érkezett. A megjelenése is más, mint a többieké, nem öltözködik a mai gyerekek divatja szerint. Az osztály néhány tanulója külön szerepleírást is kap, és annak megfelelően viselkedik. Három megfigyelőt is kijelölünk, aki jegyzőkönyvet készít a történésekről. Az egyikük az elhangzott szóbeli megnyilvánulásokat rögzíti, a másikuk a metakommunikációs jelzéseket (gesztusokat, mimikát, hangleyjtést stb.) a harmadik a térben való mozgást. (Ha lehetőség van rá, érdemes videóra is venni a jelenetet.)

A jelenet kb. 10-15 percen át tart, de ha a főszereplő úgy érzi, hogy be szeretné fejezni, azonnal le kell állni vele.

Megvitatható kérdések:

- Milyen érzés kiközösíteni valakit? Miért szokott ilyesmi előfordulni a gyerekek között?
- Mit érzett a kiközösített gyerek? Mit tud tenni annak érdekében, hogy befogadják?
- Ebben az esetben hogyan működtek az előítéletek?

Tanácsok a pedagógusnak:

A gyakorlat elvégzését csak olyan osztály számára javasoljuk, amelyik már gyakorlatot szerzett a drámagyakorlatban. Mindenképpen fontos, hogy elegendő idő legyen a megbeszélésre, az esetleges feszültségek oldására.

Az új gyerek osztálybeli megjelenése gyakran konfliktusforrás még abban az esetben is, ha a "másság" első pillantásra nem nyilvánvaló. Nagyon sok múlik a közvéleményen, a hangadók viselkedésén, az általános légkörön.

A tapasztalatok azt mutatják, hogy hasonló szerepgyakorlatok esetében gyakran erős indulatok keletkeznek, és ezek főként az érintett főszereplőt erősen megviselik. Ezért csak olyan gyerekekre szabad bízni az új és kiközösítésre "ítélt" osztálytárs szerepét, aki ezt lelkiileg képes elviselni, és akinek az osztályban különben megfelelő státusza van. Ha az indulatok elszabadulnak, a jelenetet azonnal le kell állítani.

2. gyakorlat: Bábel tornya

Cél: felhívni a figyelmet a címkézéssel kapcsolatos problémákra, megtapasztaltatni a stigmatizáltsággal járó kellemetlen, rossz, bénító érzéseket.

Eszközök: elegendő mozgástér, ragasztószalag; indexkártyák vagy kis papírdarabok (olyan mennyiségben, hogy az osztály minden tanulójának jusson). Minden kártyára (címkére) írjunk rá egy az alábbiakhoz hasonló üzenetet:

- Mosolyogj rám!
- Nézz rám rosszállóan!
- Grimaszolj és közöld velem, hogy nem tudok semmit!
- Hallgass meg mindent ,amit mondok!
- Csinálj utánam mindent!
- Mindig váltogasd a témát!
- Ne hallgass meg semmit, bármit is mondok!
- Beszélj úgy velem, mintha hatéves lennék!
- Fordíts hátat nekem!
- Ne engedj beszélni, tegyél fel állandóan kérdéseket!

Ugyanazt az üzenetet több kártyára is felírhatjuk.

A gyakorlat menete:

Minden tanuló kap egy üzenettel ellátott kártyát, amit nem szabad megmutatnia senkinek.

Úgy kell ezt a címkét felerősíteniük egy mellettük álló társukra, hogy az ne lássa, mi van arra írva! A tanulók 4-6 fős csoportokat alkotva egy olyan helyzetről formáznak élő szobrot, melyben valaki segített valaki máson! Például megformázhatják, mikor néhány gyerek segít egy idős hölgynek átmenni az utcán, vagy mikor gyerekek szüleiknek segítenek takarítani, stb. (Az élő szobor az, mikor a tanulók saját testükkel ábrázolnak valamilyen eseményt.

Miután megalkották a szobrot, egy ideig maradjanak abban a helyzetben, mintha csak fényképen lennének! Általában mikor a csoportok élő szobrot alkotnak, az egyik csoporttag a szobrász, aki megmondja a többieknek, hogy milyen testhelyzetet vegyenek fel. Ebben a gyakorlatban nincs szobrász.) A szobor megalkotása során minden csoporttagot az általa viselt címke tartalmának megfelelően kell kezelni. Kb. 10 perc elteltével a csoportok

bemutatják az osztálynak saját élő szobrukat. Csak ezt követően olvashatják el a tanulók azt, ami a rájuk erősített címkén áll.

Megvitatható kérdések:

- Milyen érzés volt, hogy egy bizonyos módon bántak velünk?
- Hogyan befolyásolták az üzenetek a csoport munkájának hatékonyságát?
- Címkék nélkül hatékonyabb lett volna a csoport tevékenysége? Miért?
- A „valós életben” is címkézik egymást az emberek?
- Előfordul, hogy anélkül, hogy egyáltalán ismernék a másikat, a felnőttek és a gyermekek jónak, rossznak, parancsolgatónak, kedvesnek vagy gonosznak címkézik egymást?
- Mi a rossz a címkézésben?
- Előfordult-e már közületek valakivel, hogy neki nem tetsző módon címkézték meg? Mit érzett, mit tett? Sikerült megszabadulni ettől a stigmától? Hogyan?

Tanácsok a pedagógusnak:

Ez a gyakorlat nagyon alkalmas annak megtapasztalására, hogy a stigmák milyen mértékben teszik lehetetlenné a hatékony együttműködést. Érdeemes a szoborformázást versenyszerűen végeztetni, esetleg valami díjat is kilátásba helyezni: ebben az esetben ugyanis nagyobb a dolog tétje, és bosszantóbbak a stigmák miatti problémák.

IV. Kiközösítés, diszkrimináció

Van az előítéletes viselkedésnek egy olyan szintje, amikor egyszerűen csak idegenkedünk valakitől – tőlünk, szűkebb-tágabb csoportunktól, elfogadott viselkedési normáinktól való különbözősége miatt. Ennél súlyosabb az eset, ha egyenesen kerüljük a társaságát, elzárkózunk a vele kialakítandó minden kapcsolattól. Az ennél is mélyebb szinten már nyíltan ellenséges, bántóan gúnyos viselkedésben nyilvánul meg az előítéletes viselkedés.

A diszkrimináció már azt jelenti, hogy az érintett személy valamilyen állandó stigmát visel, kizorul a többség soraiból, kiközösítetté, esetleg törvényen kívülivé válik. A törvényenkívüli állapot együtt jár a csoport nyújtotta védelem hiányával, a kiszolgáltatottsággal. A kiközösítettség állapotára az érintettek különböző módon reagálhatnak. Van aki egyre

gátlásosabbá, félszegebbé válik általa. Mások sündisznó állapotba helyezkedve lesznek eleve támadóak. Ha a valami okból kirekesztettek csoportba verődnek, előfordulhat, hogy komoly erőt és folyamatos veszélyt jelentenek az őket kiközösített többség számára. Előfordulhat azonban az is, hogy a törvényen kívüli helyzetből szabadulni vágyó egyén a többség hangadóival keresi a kapcsolatot, s megpróbálja kiszolgálni őket akár sorstársaival szemben is. A kiközösítés az iskolai osztályokban is előforduló jelenség. Megoldásának feltétele az érintettek pozitív énképe, reális önértékelése illetve valamennyi tanuló empátiája, toleranciája, a mások elfogadására irányuló készsége.

1. gyakorlat: Kiközösítés az osztályban

Cél: saját a kiközösítéssel kapcsolatos élmények felidézése, az osztálybeli szociometriai státus észlelése, az osztály kirekesztett tanulói társas helyzetének javítása.

Eszközök: nagy méretű csomagolópapír, különböző színű rostollak valamennyi tanulónak.

A gyakorlat menete:

A tanulók körben helyezkednek el, és középre (egy nagy asztalra vagy a padlóra) elhelyezik a csomagolópapírt. A pedagógus felszólítja őket, hogy mindenki húzzon egy vonalat ahhoz a három társához, akit barátjának vagy jó pajtásának tart. Ezt követően megbeszélik a tapasztalatokat.

Megvitatható kérdések:

- Van-e aki valami váratlan dolgot tapasztalt (többen vagy kevesebben, illetve mások választották őt, mint gondolta)?
- Vannak-e olyan gyerekek, akik nem találtak három számukra különösen fontos társat az osztályban?
- Vannak-e olyanok, akiknek nem volt elegendő a három lehetőség, mert sokkal több gyereket tekintenek barátjuknak vagy különösen kedves társuknak?
- Vannak-e olyanok, akikhez különösen sok vonal vezet? Milyen érzés ilyen népszerűnek lenni? Vajon miért kedvelik társaik különösen őket?
- Vannak-e olyan tanulók, akikhez egyetlen vonal sem vezet? Mi lehet az oka ennek? Mit lehet tenni azért, hogy senki se érezze magát az osztályban magányosnak, kirekesztettnek?
- Előfordult-e korábban ebben az osztályban vagy másutt, hogy valakit kiközösítettek? Mi volt ennek az oka? Megmaradt-e huzamosan ez az állapot, vagy történt változás? Minek a következtében változott meg a helyzet?

- Van-e valaki, akivel előfordult már korábban, hogy kiközösítették? Mit érzett? Mit tett? Hogyan látja ezt a dolgot most?

Tanácsok a pedagógusnak:

A kedvezőtlen szociometriai státusznak csakúgy, mint a sztárhelyzetnek különböző okai lehetnek. Előfordul, hogy az érintett valóban olyan tulajdonságokat hordoz, amelyek különösen népszerűvé, vagy ellenkezőleg: népszerűtlenné teszik őt társaik körében. Egyes esetekben a társak pozitív, illetve negatív megítélése egybe esik a pedagógusok véleményével, de nem ritka eset (főként a serdülés idején), hogy éppen a pedagógusok által kevésbé értékelt gyerekek válnak sztárhelyzetűvé, illetve a pedagógusok kedvezményezettjei kiközösítettek. Tisztában kell lenni avval, hogy a gyerekek ítéletei az esetek nagy részében eltérnek a felnőttekétől. Az eminensek, az iskolai tanulást, a pedagógusokkal való jó kapcsolatot fontosnak tartó gyerekektől társaik sok esetben idegenkednek, míg nem ritka hogy az iskolában kevésbé értékelt tulajdonságaikkal (pl. testi erő, divatos öltözködés, vagányság) egyes diákok központi helyzetbe kerülnek.

A kirekesztettség egyik leggyakoribb oka a többiektől való különbözőség, amely alapulhat általános előítéleten, de lehet egyedi vonás is. Például kövérség, soványság, apróbb-nagyobb testi hiba, szokatlan nyelvhasználat, különös hobby. Nagyon lényeges annak tudomásulvétele, hogy a kirekesztettség vagy a sztárhelyzet önmagában senkit sem minősít, hiszen ugyanaz az egyén más csoportban egészen más pozíciót foglalhat el. Lehet például, hogy osztályában népszerűtlen gyerek saját baráti körében sztárhelyzetet élvez. Az osztálybeli szociometriai státusz tehát csak az osztály és az egyének viszonylatában értelmezhető. Azt is fontos tudomásul venni, hogy nem minden gyerek számára fontos, hogy népszerű legyen, sőt akadnak olyanok is, akik maguk vállalják a különállást, és nem is kívánnak az adott közösség részévé válni.

A gyakorlat elvégzése igen nagy tapintatot kíván. A kirekesztett pozíció feszegetése az osztály egésze előtt csak akkor célszerű, ha a helyzet ezáltal javul.

A tapintatlan, a gyerekek érzékenységeivel, indulataival nem számoló pedagógus magatartás sokban súlyosbítja a kiközösített tanulók amúgy sem könnyű helyzetét. Amennyiben az osztálybeli diszkrimináció erős, a pedagógusnak mindenképpen segítenie kell a helyzet megoldását.

Az osztály egészét – nem csupán a diszkrimináció „áldozatát” illetően – arra kell ösztönözni, hogy próbálják meglátni társaik pozitívumait, akkor is, ha ezek az első pillanatban nehezen

tárhatók fel, s legyenek készek a többiek elfogadására. Ez a készség erősíthető azáltal is, ha sikerül megtapasztaltatni velük a kirekesztettség, az elutasítás, a diszkrimináltság élményét. (Voltál-e már hasonló helyzetben? Mit éreztél, mit gondoltál, mit vártál volna a többiektől? stb.).

2. gyakorlat: Hogyan viselkedünk a kívülállókval szemben?

Cél: a kívülállókval szembeni magatartás különböző formáinak tudatosítása, az ezekkel kapcsolatos tapasztalatok értelmezése, az ide vonatkozó személyes élmények felszínre hozása, elemzése.

Eszközök: az alábbi táblázat valamennyi tanulónak.

Magatartás a kívülállókval szemben	Társadalmi, illetve politikai megnyilvánulások	Személyes tapasztalatok
irigylés, csodálat	a másság iránti kritikátlan csodálat, idegenmájmolás	
a másság figyelmen kívül hagyása (ignorálása)	semleges viszonyulás az eltérő magatartásformákhoz, a kisebbségek értékeihez és hátrányaihoz	
félelem a kívülállóktól, a másságtól	politikai hisztéria, félelem a kisebbség terjeszkedésétől, rémhírek, a kisebbség társadalmi megvetése, bűnbakképzés	
Nyílt, vagy burkolt asszimilációs kényszer: a kisebbségek alkalmazkodjanak a többség kultúrájához	A társadalom igyekszik "eltüntetni a másféleséget (pl. öltözködés, nyelvhasználat, stb.); igyekszik beolvasztani a kisebbségeket	
diszkriminálás, büntetés	kizárás, üldözés, gettó, megszegyenítés	
kirekesztés, elutasítás, teljes elszigetelés, megsemmisítés	etnikai tisztogatás, bebörtönzés, koncentrációs tábor, genocídium (népirtás)	
Tolerancia: a másság és a kisebbségek, gazdagító tényezőkként való elfogadása	a különbözőség jogának elismerése, nyitottság más értékek és kultúrák felé, a kisebbségek védelme...	

A gyakorlat menete:

A pedagógus felszólítja a tanulókat, hogy 3-5 fős kiscsoportokban dolgozva töltsék ki a táblázatot. Elképzelhető, hogy a témához tartozó anyaggyűjtést az e témával foglalkozó órát megelőzően végzik el a gyerekek. Célravezető lehet, hogy erre vállalkozó diákok a

társadalmi, illetve politikai vonatkozásokkal kapcsolatban felkészülnek, szemléltető anyagot gyűjtnek, vitaindítót tartanak stb.

Megvitatható kérdések:

- Milyen megnyilvánulási formái vannak az előítéletes viselkedésnek?
- Milyen konkrét tapasztalataik vannak a tanulóknak a diszkriminációról?
- Előfordul-e kiközösítés az osztályban?
- Mi erről a véleményük?